

Ф И Л О Л О Г

часопис за језик, књижевност и културу
VI 2015 12
универзитет у бањој луци
филолошки факултет

Дијана Црњак
 Универзитет у Бањој Луци
 Филолошки факултет

УДК 811.163.41'373.22:59
 DOI 10.7251/fil1512213c

Биљана Савић
 Институт за српски језик САНУ
 Београд

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ЗООНИМА У ВИСОКОЈ ХЕРЦЕГОВИНИ

Апстракт: *У раду су анализирани зооними из категорије Equus caballus у иастирској лексичко-семантичкој и твorbено. Указано је и на фреквенцију, мотивисаност и поријекло забиљежених лексема, те на њихове фонетске и твorbене варијанте.*

Кључне ријечи: *зооними, називи Equus caballus, висока Херцеговина, лексичко-семантичка анализа, твorbа, мотивисаност.*

И. Уводне напомене

Предмет овог рада јесте инвентар пастирске терминологије који се тиче узгоја и употребе коња у сеоском домаћинству. Грађа је забиљежена у високој Херцеговини, у загорском¹ селу Мосоровићи, насељеном српским старосједјелачким живљем. У прикупљању материјала коришћени су упитници који се односе на ову терминологију, а за информаторе су бирани старији не-

образовани, али веома испрени мјештани. Становници овог села вијековима су живјели од сточарства и ратарства, што је условило да те области приврђивања чине њихов основни лексички фонд. Међутим, у посљедњих неколико деценија (прецизније, од 70-их година наовамо), услед нагле промјене у животу сеоског живља, добар дио лексике везане за традиционални начин живота прешао је у пасивни лексички фонд. Ако се таква лексика не забиљежи на вријеме, или бар у посљедњи час – пада у заборав, понекад без икаквог трага.

Циљ рада јесте попуњавање једне од празнина на мапи лингвистичких истраживања ове врсте и освјетљавање функционисања једног дијела лексичко-семантичког система проучаваног говора, одређеног језичким и културним контекстом унутар којег егзистира. На природу међујезичких односа на испитиваном терену свакако је утицало вишевјековно ропство под Турцима и присуство знатног броја муслиманског живља² – отуд немали број лексичких позајмљеница које називамо

¹ Топоним Загорје односи се на област између Доброг Поља у Босни до ријеке Слатинице у Херцеговини, те између планина Трескавице, Височице и Лелије и ријека Неретве, Бистрице и Говзе, а Загорју припадају и Бјелимићи у општини Коњиц. Становништво ових крајева данас под Загорјем подразумијева област око Калиновика и горње Неретве, коју историчари називају Кучевско Загорје (према Ђуровић 1992: 20). У средњем вијеку Загорје је било важна тачка у мрежи караванских путева: главни такав пут ишао је од ушћа Неретве преко Невесиња, Морина и Улога до Загорја, а одатле за Фочу и Вишеград. Такође, од Дубровника за Олово водили су путеви „per viam Cognicie vel per viam Xagorie“ (Динић 1978: 315). Топоним је веома жив међу локалним становништвом, па смо тако у Мосоровићима, поред осталих, забиљежили пјесме: *Је ли зора, је л' свануло давно, могу л' стићи на Загорје равно или Ој Загорје моје лично, без тебе ми необично*. Живост апелатива пак потврђује пјесма: *Ово су ти Загорани бона, што нико не дају пардона*.

² Ова област, која је средином 15. в. била у посједу херцега Стјепана Вукчића Косаче, пала је под турску власт око 1469. године, када је почео процес исламизације старосједјелачког живља (према Ђуровић 1992: 26).

турцизмима. Но, будући да је у питању једна од најстаријих грана привређивања,³ ипак превалада лексика домаћег, словенског поријекла. За ову анализу није наодмет ни податак да се овдашњи живаљ на Зеленгори и Трескавици, гдје су изгонили своја стада, често сусретао са сточарима из доње Херцеговине (тзв. Умљацима), што је вјероватно утицало на то да дође до преплитања у дијелу лексичког фонда који је предмет овог рада. Биљежење одговарајућег лексичког слоја представља значајно свједочанство о материјалној и духовној⁴ култури овдашњих људи, будући да је сваки рјечник својеврсни регистар културе. Осим тога, оваква истраживања отварају могућност поређења с грађом из других зона – било би занимљиво и корисно упоредити моделе именовања у сличним и различитим културама, па и језицима.

Говор овог краја припада источнохерцеговачком дијалекту, прецизније његовом бјелимићко-загорском ијекавском говорном типу⁵ (према Ђуровић 1992: 22).

Акцентована грађа груписана је у 15 семантичких поља, у оквиру осам макропоља.⁶ Лексичко-семантичком анализом дата су и етимолошка тумачења (упућивањем на старе словенске основе, те на посуђенице из других

језика) и утврђена фреквенција и мотивисаност простих и сложених лексема потврђених на терену, а указивано је и на све њихове фонетске и творбене варијанте. Лексичка грађа приказана је у складу с основним поставкама теорије семантичких микропоља Н. И. Толстоја (1963 и 1966) и теорије семантичких поља Г. Вуковић (1988), како се иначе чини у радовима ове врсте (в., нпр., Бошњакковић 1985, Ракић Милојковић 1993, Црњак 2011 и сл.⁷).

У раду није изостала ни творбена анализа прикупљене грађе: дате су основне деривационе могућности и инвентар афикса, а указано је и на начин организовања сложених лексема.

II. Лексичко-семантичка анализа

A. Називи *Equus caballus*

1. Називи одраслог мужјака *Equus caballus*

У првом семантичком пољу дати су називи одраслог мужјака *Equus caballus*, чија се диференцијација врши према полу и способности за оплодњу.

1.1. Као општи назив забиљежена је лексема *кѡњ*, а семемеи 'већи број скупљених коња' одговара турцизам *алаша*.

1.2. Семема 'приплодњак' именује се двјема простим лексемама – *ждријѣдац* и *пастѣв*, и двјема сложеним – *кѡњ за приплѡда* (мотивација на основу намјене) и *змајѡвит кѡњ*. Посљедња лексема је одличан примјер мотивације с емотивним набојем, а на основу сличности или упоредивости с другом животињом (овдје са змајем) – из жеље да приплодни коњ посједује особину коју та животиња има (брзина, неустрашивост, непобједивост и сл.), при чему овај зооним има својеврсну заштитну функцију.

1.3. 'Потпуно кастриран мужјак *Equus caballus*' назива се *ушкопљен/уштројен кѡњ* или, рјеђе, *јалов кѡњ*, а 'непотпуно кастриран' означава се простом лексемом *лијѡмуд*.⁸

⁷ У попису литературе јесу и други радови чији су се аутори бавили пастирском терминологијом, додуше на просторима других дијалеката, или пак та истраживања имају општији карактер.

⁸ Ова лексема није забиљежена у коришћеним рјечницима, међутим најлогичније је да је доведемо у везу с

³ Развој сточарства, по којем су ови крајеви познати, нагло је прекинут турском окупацијом. Једина грана сточарства коју су Турци цијенили било је коњарство, па су *босанског брдског коња* укрштали с арапским, да би створили брзог јахаћег коња. Међутим, то укрштање спровођено је нестручно и несистематски, па није дало значајније резултате (Ликар 1990: 213–216).

⁴ Осим што су служили за рад, с коњима је овдашњи човјек имао најприснији однос, поносећи се *добријем коњем испод себе*, који *куд гођ хоће прелећети може* (Вук II, 25). То потврђују и забиљежени стихови: *Ој ћевојко, мој невенко, занесе ме коњ зеленко, кроз некакво густо борје изнесе ме на Загорје*.

⁵ Око вододјелница Неретве и Босне, у високој Херцеговини и јужној Босни, данас постоје четири ијекавска говорна типа: јужнобосански шћакавски, бјелимићко-загорски штокавски, комски штокавски и шћакавско-штокавски сјевероисточне Херцеговине. Осим првог, остала три су у етнографском и лингвистичком погледу Херцеговина (више о овоме у Ђуровић 1992).

⁶ Ради прегледности, макропоља су означавана великим словом, а семантичка поља арапским бројевима.

2. Називи одрасле женке Equus caballus

Називи одрасле женке Equus caballus разликују се сходно томе да ли је ријеч о ознаци за општи назив или о лексемама којима се означавају женке које су способне или неспособне за ждријебљење.

2.1. Као општи назив појављује се само лексема *кобила*.

2.2. Под посебним диференцијалним знаком сврстани су називи женке способне за ждријебљење, мотивисани називом младунчета Equus caballus. Тако се као ознака за општи назив јавља лексема *ждрѣдица*, а за семему 'гравидна женка Equus caballus' сложене лексеме *ждрѣдна/суждрѣдна кобила*.

2.2.1. Семема 'кобила која доноси на свијет два ждрѣбета', што је иначе прилично ретко, заступљена је сложеним лексемама *близна/зблизна кобила*.

2.3. Семеме 'одрасла женка Equus caballus неспособна за ждријебљење' одговара проста лексема *јаловуша*.

3. Називи младунчета Equus caballus

У овом семантичком пољу налазе се лексеме које означавају младунче Equus caballus, а које су одређене диференцијалним знаком 'с обзиром на узраст и пол'.

3.1. Диференцијалним знаком 'називи према узрасту и полу' обухваћене су семеме које се односе на младунче до шест мјесеци и на оно старије од тог узраста.

3.1.1. 'Младунче Equus caballus до шест мјесеци' најчешће се означава фонетским ликовима *ждрѣбе/ ждријѣбе* (понекад и *ждрѣбе*), рјеђе *дојче*, којом се упућује на свако младунче које сиса. За 'мушко младунче до шест мјесеци' забиљежени су деминутиви од истог коријена *коњий* и *коњо*, те сложена лексема *мушко ждријѣбе*. За именовање женског младунчета карактеристичан је деминутив *кобилѣца*, те сложена лексема *женско ждријѣбе*.

придјевом *лих*, који је сачуван само у најстаријим текстовима, а чије једно од значења јесте 'у телесном смислу: лишен, осакаћен' (РЈАЗУ, : 55).

3.1.2. У зависности од пола којем припада, 'младунче Equus caballus од шест мјесеци до двије године' обиљежава се домаћим лексемама мотивисаним радњом *шишати: шишаче, шийшак* и *шишакѣња*. Поред наведене лексеме за женско младунче овог узраста, у употреби је и лексема *џмица*, а изостају њене творбене варијанте за означавање младунчади средњег и мушког рода.

3.1.3. Ознака пола релевантна је и при именовању 'двогодишње јединке Equus caballus', те тако биљежимо лексеме *двогодца* и *двогодица*.

4. Називи коња с обзиром на њихово коришћење у домаћинству

У овом семантичком пољу дати су називи одраслих мужјака Equus caballus с обзиром на њихово коришћење у домаћинству.

4.1. Називима *сџденик* и *ја(х)аћий коњ*, мотивисаним намјеном, означена је семема 'коњ за јахање'. У истом значењу рјеђе биљежимо турцизам *џт*, којим се упућује на јахаћег коња племените пасмине.

4.2. Семема 'коњ за рад' означава се сложеним лексемама *радни коњ* и *теглећий коњ*, мотивисаним глаголима *радити* и *теглити*.

4.3. Називи коња који се прежу мотивисани су положајем у којем се налазе. Тако се коњ кога прежу с десне стране руде назива *дѣшњак*.

4.4. Ако се коњ преже с лијеве стране, назива се *љѣвѣк*.

4.5. Германизмом *фурџт* упућује се на 'трећег коња приликом орања'. Није наодмет податак да се три коња који ору заједно називају *тројка*, а на радњу која означава такво упрезање коња из различитих домаћинстава указује се глаголском лексемом *спарити*.

5. Називи коња с обзиром на неке особине

Приликом избора лексема за именовање коња с обзиром на неке њихове особине релевантни су били њихов физички изглед и ћуд.

5.1. 'Коњ који на моменте неће да вуче терет' именује се германизмом *дунташ* и дома-

ћим сложеним лексемама *ћудљив коњ* и, рјеђе, *лијџен коњ*.

5.2. 'Изнемогао, спор и неутледан коњ' означава се простим лексемама *кљу́се* и *ра̀га* и сложеном лексемом *рђав коњ*.

5.3. За означавање 'коња који се баца' употребљавају се турцизми *ба́ксуз* и *ци́лит*. За таквог коња каже се да *дће ударит[и]* и да се *чивтџка̄/чифтџка̄* (од тур. *чифт*).

5.4. Семем *'коњ који стално иде у штету'* одговара турцизам *зијанһер*.

5.5. Семема 'коњ који воли да иде брзо' означава се простом лексемом *брзац*.

5.6. 'Коњ дугих ногу и малог стомака' именује се сложеном лексемом *танкџвијас(т) коњ*.

5.7. Лексемом *равња̄к* означава се семема 'коњ равних копита, која лако пуцају'.

6. Називи према боји длаке

У оквиру овог семантичког поља налазе се називи коња мотивисани доминантном бојом длаке и обиљежјима на глави или ногама. Тиме је обухваћено 14 диференцијалних знакова, и то тако да је сваким знаком представљена једна боја или нијанса неке боје.

6.1. Под првим диференцијалним знаком јесу лексеме које упућују на коње бијеле длаке. Тако се мужјак бијеле длаке назива *бје́лџан* или *лџбџд* (на основу сличности), а женка *бје́лица*.

6.2. У оквиру овог диференцијалног знака издвојени су називи за коње зеленкастосиве длаке. За обиљежавање 'зеленкастосивог мужјака *Equus caballus*' на испитиваном терену користе се двије лексеме од исте основе *зе́кан* и *зе́лџенко*, а таква женка назива се *зе́ка*.⁹

6.3. У овом семантичком пољу, под диференцијалним знаком 'коњ риђе длаке', забиљежени су творбени ликови *риџо* и *риџаш* – за мужјака, и *риџа* – за женку.

6.4. Под посебним диференцијалним знаком налазе се називи за куласте коње, које карактеришу неколике нијансе жуте боје: *жућкастобијела*, *прџавожутобијела*, *смеђежу-*

та. Семема 'куласт мужјак *Equus caballus*' именована је турцизмом *кулаш* и домаћом лексемом *мишко*. За означавање куласте женке јавља се лексема *кулашица*.

6.5. 'Дораст мужјак *Equus caballus*' лексички се реализује турцизмом *дџрат*, а таква женка назива се *дџруша*.

6.6. За семему 'коњ мрке длаке' дати називи диференцирани су с обзиром на то да ли је у питању мужјак – *мрџџв* или женка – *мрџка*.

6.7. Посебно су издвојени називи коња вране, тј. сјајноцрне длаке, при чему су им грива, реп и копита исте боје. И ови називи разликују се по ознакама 'мужјак' и 'женка'. Лексемом *вранац* обиљежава се семема 'мужјак *Equus caballus* вране длаке'. Иста семема, којом се овог пута упућује на женку, означена је творбеном варијантом исте основе *враница*.

6.8. Под посебним диференцијалним знаком издвојени су називи лисастих/рисастих коња.¹⁰ Тако се семема 'лисаст мужјак *Equus caballus*' означава лексемама *лисџан* и *ри-сџа̄*, а назив за женку истих особина има различите акценатске ликове *лиса* и *лиса*.

6.9. Постојање нешто већег броја лексема забиљежено је при означавању 'цвјетастог коња'.¹¹ Четирима фонетским и творбеним варијантама исте основе обиљежава се цвјетаст мужјак: *цвјџташ*, *ћџташ*, *ћџтко*, *ћџта̄љ*, а на цвјетасту женку упућује само лексема *ћџта*.

6.10. У оквиру наведеног диференцијалног знака дати су називи дрњастих коња.¹² Са по два творбена лика исте основе означавају се 'дрњаст мужјак *Equus caballus*' – *дрњо*, *дрњаш*, и иста таква женка – *дрња*, *дрњица*.

6.11. Различити творбени ликови исте основе јављају се и при именовању путастих коња.¹³ Тако се овакав мужјак назива *пџтко*, *пџта̄љ*, а женка *пџтка*, *пџтица*.

6.12. За означавање сивих коња забиљежени су називи *сиџац* и *сџко̄*. Ако је сива понегдје испрекидана бијелом, за таквог коња каже

¹⁰ Лисаст 'који има белегу на челу' (РМС₃: 212).

¹¹ Цвјетаст 'који има пегу на челу као цвет' (РМС₆: 768).

¹² Брњаст 'који има белу пегу на њушци' (РМС₁: 282).

¹³ Путааст 'који има црне ноге (о бијелим коњима)'; 'који има бијеле ноге (о враним коњима)'

⁹ О симболичком карактеру епитета *зелен* в. више у Ивић 1994.

се да је зуквас(т). На терену нису нађене по-
тврде за сиве женке.

6.13. У оквиру овог семантичког поља наведени су и називи којима се обиљежавају шарени коњи. 'Шарени мужјак Equus caballus' обиљежен је трима простим лексемама са истом основом, а различитим творбеним ликовима: *шарац*, *шарго*, рјеђе *шарѝн*, при чему изостаје назив за шарену женку.

6.14. У сљедећем одјељку заступљени су називи за 'алатасте (риђожуте) коње', а диференцијација се врши на основу ознаке пола. Назив за 'мужјака Equus caballus' има различите акценатске ликове *алат/алат*, а за означавање женке јавља се лексема *алатуша*, такође турцизам.

Б. Називи у вези с размножавањем

7. Називи за манифестовање полног нагона

7.1. У овом семантичком пољу заступљене су лексеме у вези с манифестовањем полног нагона код женки коња, док су у посебна семантичка поља издвојени називи за чин оплодње те за рађање младунчади. На испитиваном терену забиљежено је постојање сложене лексеме, и то тако да је први дио глагол *тражити*, а други дио указује на мужјака Equus caballus: *тражити коња*. Рјеђе се за ову радњу користи израз *дће да се дйје*.

8. Називи за чин оплодње

8.1. За чин оплодње женке коња забиљежена је сложена лексема организована по моделу глагол *примити* + мужјак Equus caballus: *примити коња*.

9. Називи за рађање младунчади коња

У оквиру овог семантичког поља диференцијација се врши на основу тога да ли се младунчад рађа на вријеме или прије времена. Сви називи настали су у вези с неком радњом.

9.1. За 'рађање младунчета на вријеме' јавља се лексема *ождрѣбити се*, уз фонетски лик *ождријѣбити се*, мотивисана именицом *ждријебе*.

9.2. Семени 'назив за рађање по два младунчета' одговара само лексема *облизнити се*, мотивисана именицом *близне/близно*.

9.3. Под посебним диференцијалним знаком јесу лексеме *изјаловити се* и *побацити*, којима се указује на 'рађање младунчади прије времена'.

В. Називи за гласове коња

10. Ово семантичко поље односи се на називе за испуштање гласова коња. Све лексеме су оноματοпејског поријекла.

10.1. Лексемама *њштати* и *рзати* означава се 'уобичајено јављање коња', а лексемом *фр-кати* 'оглашавање коња кад је узнемирен'.

Г. Узвици за дозивање или тјерање коња

11. У овом семантичком пољу налазе се називи за узвике који се односе на дозивање, тјерање, умиривање, упрезање и испрезање коња. Готово све лексеме словенског су поријекла, што је у складу са Скоковом тврдњом да „примарна креација узвика за животиње искључује посуђенице у овој лингвистичкој области“ (Скок 1974: 157).

11.1. Тако се за дозивање коња користе узвици који су битно одређени емотивним односом човјека према животињи: *дд' коњо мѝ*, *дѝји мѝлѝ мѝј*.

11.2. За тјерање коња у употреби су узвици *пр* и *пр-прђе-пр*.

11.3. Семени 'називи узвика за умиривање немирних коња' одговарају лексеме *мир* и *миран*.

11.4. Посебно су издвојени узвици који се односе на упрезање и испрезање коња.

11.4.1. Лексемом *вѝмо* коњ се опомиње да се помјери у страну.

11.4.2. Да би коњ подигао ногу, виче му се: *ауф* (германизам), *дйгни нѝгу* и *дйжи*.

11.4.3. Германизмом *цурик/цурѝк* опомињемо коња да се помјери назад.

11.4.4. Да би коњ кренуо, обраћају му се са: *дйста*, *йја/йје* и *напријѣд*.

11.4.5. Приликом заустављања коња употребљавају се лексеме *ѓхѓ*, *ѓ* и *стѓни*.

11.4.6. Да би коњ скренуо, дизгине повучемо на одговарајућу страну и обраћамо му се са *дѓсно* или *лијѓво*.

11.4.7. Напосљетку, лексемама *зѓни* и *прѓми* коњ се опомиње да прими жвалу у уста.

Д. Називи болести коња

12. У овом семантичком пољу дати су називи за болести коња.

12.1. Наши информатори наводили су да су болести од којих оболијевају коњи: *бѓга*, *бѓсно*, *зѓзубице*, *каракуш/каѓракѓш*, *приш(т)*, *сакаѓија*, *сиѓња* и *сушица*.

Неки од ових назива мотивисани су ознакама за дијелове тијела животиње (нпр. *зѓзубице*), посљедицама болести (*бѓсно*, *пришт*, *сиѓња* и *сушица*), а за неке нисмо тражили мотивациони основ, јер су у питању ријечи турског поријекла (*бага*, *каракуш* и *сакаѓија*).

Ђ. Називи смјештајних објеката за коње

13. У овом семантичком пољу издвојени су називи затворених објеката за коње.

13.1. У употреби су словенске лексеме *кѓлѓница/кѓлѓница*, *пѓјата*, као и *коњѓшѓѓр*, чији је примарни мотив именовања била намјена датог објекта.

13.2. На терену су изостале потврде за ограђен и откривен простор за коње, будући да су у Мосоровићима од прољећа до касне јесени коњи пасли по околним брдима.

Е. Прибор за тјерање упрегнутих коња

14. Ово семантичко поље односи се на називе предмета за тјерање упрегнутих коња, као и на називе његових појединих дијелова.

14.1. Као општи назив за 'направу која служи за тјерање упрегнутих коња' користи се турцизам *канѓија*.

14.2. Под овим диференцијалним знаком сврстани су називи појединих дијелова ове направе.

14.2.1. 'Дрвени дио канѓије' означава се називима који у основи имају глагол *држати* или именицу *канѓија*: *држак* и *канѓилѓште*.

14.2.2. Лексемом *канѓија* означен је и 'кожни дио предмета за тјерање упрегнутих коња'.

Ж. Предмети за тимарење и спутавање коња

15. У оквиру овог семантичког поља забијезени су називи неких предмета за тимарење и спутавање коња.

15.1. У предмете за тимарење коња спадају турцизам *кашаѓија* 'направа за чешање коња' и домаћа образовања *чѓтка* 'направа за четкање коња' и *гѓжва* 'смотана слама којом се трља коњ'. Други назив мотивисан је намјеном, а трећи обликом наведеног предмета.

15.2. У посебну групу издвојени су називи предмета за спутавање коња.

15.2.1. Семеме 'дуже дрво које раздваја коње у штали' одговара лексема *жѓока*, те дeverбативне изведенице *прѓграда* и *пријѓградак*, мотивисане намјеном.

15.2.2. Исти тип мотивације користи се да значи 'уже за вођење и припињање коња' – *припон* или *поводац*.

15.2.3. 'Уже за спутавање коња везивањем предње ноге, да би се задржали на једном мјесту на паши' означено је лексемама *пѓте/пѓтило*, мотивисаним радњом *(с)пѓтити* '(с)везати конопцац на предње ноге коња'.

III. Класификација лексема с обзиром на творбену структуру

1. Творба именица

1.1. Суфиксални тип творбе

-А: а. особина: *брѓња*, *зека*, *лиса*, *мрка*, *риѓа*, *ћета*; б. предмет – намјена: *преграда*;

-(А)К: а. предмет, средство за вршење радње именоване глаголом у основи: *држак*; б. намјена: *пријѓградак*;

-ЀК/-(Ј)ЀК: а. особина: *дѓшѓак*, *љѓвак*, *равѓак*; б. узраст: *шишак*;

-ЀЉ: особина: *путаљ*, *рисаљ*, *ћетаљ*;

-АН/АН: особина: *бјелан, зекан, лисан*;
-(А)Ц: а. припадност врсти: *ждриједац*;
б. носилац особине: *брзац, вранац*; в. предмет –
намјена: *поводац*;
-АЧЕ: узраст: *шишаче*;
-АШ: особина: *брњаш, бунташ, кулаш, риђаш, ћеташ, цвјеташ*;
-ГО: особина: *шарго*;
-ИК: намјена: *седленик*;
-ИЛО: а. болест: *бјеснило*; б. предмет –
намјена: *путило*;
-ИН: особина: *шарин*;
-ИЊА: узраст: *шишакиња*;
-ИЋ/ИЋ: деминутив: *коњић*;
-ИЦА: а. особина: *бјелица, брњица, враница, ждредица, кулашица, путица*; б. деминуција: *кобилица*; в. болест: *ззубице*,¹⁴ *сушица*; г. узраст: *омица*;
-ИШТЕ: предмет, припадност основној именици: *канцилиште*;
-КА: а. особина: *путка*; б. скупина животиња: *тројка*;
-КО: особина: *зеленко, мишко, путко, ћетко*;
-ЊА: болест: *сипња*;
-О: а. деминутив: *коњо*; б. особина: *брњо, риђо*;
-ОВ: особина: *мрков*;
-УША: а. особина: *алатуша, доруша*; б. стање: *јаловуша*;
-ЧЕ: узраст: *дојче*.

1.3. Сложено-суфиксална творба¹⁵

Забилежили смо свега четири примјера овог типа творбе, и то за означавање семеме 'двогодишња јединка Equus caballus': *двогодица, двогоче*, те за именовање 'непотпуно кастрираног мужјака Equus caballus' – *лијомуд*.

2. Творба придјева

2.1. Суфиксални тип творбе

-АВ: описни: на основу болести: *багав*;

¹⁴ Овдје је ријеч о суфиксацији приједлошко-падежне везе за *зубима*.

¹⁵ У свим примјерима појављује се интерфикс -о-

-(А)Н¹⁶/-НЊ: 1. описни: према стању: *близна, ждредна*;¹⁷ 2. односни – намјена: *приплодни, радни*;

-АС(Т): описни: а. према боји: *алатаст, брњаст, дораст, зекаст, куласт, лисаст/рисаст, путаст, риђаст, сиваст*;¹⁸ б. према карактеристичном детаљу на кожи: *ћетаст/цвјетаст*;

-ЕН: описни: а. према боји: *шарен*, б. на основу стања: *уштројен/ушкопљен*;

-ЕЋИ: стална особина: *теглећи*;

-ИВ/-ЉИВ:¹⁹ описни: а. према карактеру: *ћудљив*; б. на основу болести: *сипљив*;

-СКЊ: односни: по припадности: *коњски*.

2.2. Префиксално-суфиксални тип

С-: социјативност, као ознака за бремените женке: *зблизна*;

СУ-: социјативност, ознака за бремените женке: *суждредна*.

2.3. Сложено-суфиксална творба

2.3.1. Сложенице с придјевом на првом мјесту

Сложенице са суфиксом -аст: описни, према грађи: *танковијаст*.

3. Творба глагола

3.1. Суфиксални тип творбе

-АТИ: с ономатопејском основом: *њиштати, рзати, фркати*;

-ЕКАТИ: према свршенима на -нути: *чивтекати се/чифтекати се*.

¹⁶ Синхрониски гледано, у питању су различити суфикси са заједничким поријеклом (према Клајн 2003: 257).

¹⁷ Овај придјев у грађи је потврђен само у женском роду, а тако га билежи и РМС.

¹⁸ У примјерима *риђаст, рисаст, сиваст* и сл. суфикс се додаје на постојећи придјев. Клајн (2003: 274) истиче да тада -аст има значење ублажавања дате особине, међутим у нашој грађи он указује на карактеристичну особину. Штавише, изостаје употреба суфикса -ав у датом значењу.

¹⁹ Због заједничког поријекла ових форманата, лингвисти их посматрају заједно (Клајн 2003: 281).

3.2. Префиксално-суфиксални тип творбе

Већина примјера префиксално-суфиксалне творбе глагола с именичким је основама: *облизнити се, ождриједити се, спарити, спутити*, а забиљежена је и једна потврда с придјевском основом – *изјаловити се*.

4. Творба вишечланих лексема

Творбеном анализом обухваћене су и сложене (тј. вишечлане) лексеме, указивањем на врсте ријечи које улазе у њихов састав.

У грађи је најзаступљенији структурни тип Adj + N: *близна/зблизна кобила, ждредна/суждредна кобила, женско ждриједе, зукваст коњ, јалов коњ, јахаћи коњ, мушко ждриједе, радни коњ, рђав коњ, танковијаст коњ, теглећи коњ, ћудљив коњ и ушкопљен/уштројен коњ*.

Са два примјера заступљен је структурни тип V + Nacc: *примити коња, тражити коња*, а једним веза N + Прер. + Ngen – *коњ за приплода*.

IV. Закључна разматрања

У раду је указано на важније карактеристике пастирске лексике која се тиче *Equus caballus*, забиљежене у селу Мосоровићи, у високој Херцеговини.

Овдје представљена грађа груписана је у 15 семантичких поља, од којих само три имају опште називе, а остала се одмах гранају, будући да не постоји општи назив који би упућивао на дато семантичко поље.

Као општи назив јављају се просте лексеме (*коњ, кобила, канџија*), које доминирају и међу лексемама које немају функцију означавања општег назива (нпр. *бјелан, дојче, ждриједе, јаловуша, коњушар, равњак, сипња, тројка* итд.).

У другом случају, међутим, нису ријетке ни сложене/вишечлане лексеме – које долазе заједно с простим (*ждриједац, пастув, змајовит коњ, коњ за приплода; коњић, коњо, мушко ждриједе; седленик, јахаћи коњ* итд.), или без њих (*радни/теглећи коњ, ушкопљен/*

уштројен коњ, танковијаст коњ итд.). Све ове лексичке јединице представљају синтагме од најчешће двије ријечи: поред доминантне везе Adj + N, потврђене су и V + N и N + Прер. + N.

Спорадични фонетизми срећу се изван категорије општег назива (нпр. *цвјеташ : ћеташ, ождребити се : ождриједити се, чивтекати се : чифтекати се* и сл.).

Када је у питању мотивациона структура анализираног корпуса, већина домаћих лексема, осим оних којима се означава општи назив (*коњ, кобила*), има провидну мотивацију, и то: значење намјене (нпр. *држак, коњушара, поводац, преграда, припон* итд.), агенс у најширем смислу (*дојче*), мотивацију по сличности (*зекан, лабуд, мишко, соко*), према дијеловима тијела (*ззубице*), према положају у који се стављају (*дешњак, љевак*), на основу посљедица болести (*бјеснило, сипња, сушица*), на основу броја (*двогодац, двогодица, двогоче*), према боји (нпр. *бјелан, зеленко, риђо, сивац* итд.), према карактеру (*брзац*), према карактеристичном детаљу (нпр. *цвјеташ, ћетаљ* итд.), према називима младунчади (*ождриједити се, су/ждредна*).

Називи сложених лексема мотивисани су особиним (нпр. *зукваст коњ, рђав коњ, танковијаст коњ, ћудљив коњ* итд.), стањем (нпр. *близна/зблизна кобила, ждредна/суждредна кобила, јалов коњ, ушкопљен/уштројен коњ* итд.), намјеном (нпр. *јахаћи коњ, радни коњ, теглећи коњ, коњ за приплода* итд.), ознаком пола (*женско ждриједе, мушко ждриједе*), сличношћу (*змајовит коњ*) итд.

Најзаступљенији начин грађења лексике је извођење, поготово суфиксација (нпр. *бјелан, враница, љевак, мрков, сипња, тројка; багав, дрњаст, коњски; њиштати, чивтекати се* итд.), док спорадично биљежимо префиксално-суфиксални (нпр. *зблизна, суждредна; изјаловити се, облизнити се, ождриједити се* итд.) и сложено-суфиксални тип творбе (нпр. *двогодац, лијомуд; танковијаст* итд.).

Грађу карактерише богата синонимија суфикса (нпр. *брњаш : брњо, путаљ : путко, преграда : пријеградак, риђаш : риђо, ћетаљ : ћеташ : ћетко, шарац : шарго : шарин* итд.), као и њихова полисемичност (нпр. *алатуша : јало-*

вуша, брзац : вранац : ждријебац : поводац, ждредна : радни, љевак : шишак итд.).

Основни фонд забиљежене пастирске терминологије је јесте словенски, с мањим бројем потврђених карпатизама: према налазима Клепикове (1974), карпатизмима у грађи припадају основе *běl – бјелан, бјелица и *doj – дојче. Будући да је ово подручје вијековима било под снажним турским, а касније њемачким утицајем, преузет је знатан број њихових термина,²⁰ прије свега у вези са особинама (нпр. алат, баксуз, бунташ, дорат, зукваст, кулаш, цилит итд.), болестима (бага, каракуш, сакагија), прибором за рад око коња (канџија, кашагија), узвизима (ауф, цурик) и сл.

Литература

1. Божовић, Маринко (1984), „Сточарска терминологија Ибарског Колашина“, *Прилози проучавању језика* 20, 189–193.
2. Бошњаковић, Жарко (1985), *Пастирска терминологија Срема*, Нови Сад: Филозофски факултет.
3. Букумирић, Милета (1992), „Пастирска лексика села Гораждевца“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XXXV/1, 161–193.
4. Вуковић, Гордана (1988), *Терминологија куће и покућства у Војводини*, Нови Сад: Филозофски факултет.
5. Динић, Михаило (1978), *Српске земље у средњем веку*, Београд: СКЗ.
6. Ђуровић, Радосав (1992), „Прелазни говори јужне Босне и високе Херцеговине“, *Српски дијалектолошки зборник* XXXVIII, 9–378.
7. Ивић, Милка (1994), „О зеленом коњу“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XXXVII, 231–238.
8. Јашовић, Голуб (1997), *Пастирска терминологија Пећког Подгора*, Приштина: Народна и универзитетска библиотека.
9. Карацић Стефановић, Вук (1988), *Српске народне пјесме, књ. II, Сабрана дела В. С. Карацића*, Београд: Просвета.
10. Клајн, Иван (2002), *Творба речи у савременом српском језику; Део 1: Слагање и префиксација*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
11. Клајн, Иван (2003), *Творба речи у савременом српском језику; Део 2: Суфиксација и конверзија*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
12. Клајн, Иван и Милан Шипка (2006), *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
13. Клепикова, Галина Петровна (1974), *Славјанская пастушеская терминология*, Москва: Наука.
14. Ликар, Раде (1990), „Сточарство Босне и Херцеговине за вријеме турске окупације“, *Veterinaria* XXXIX/1–2, 213–216.
15. Пижурница, Мато (1971), „Из ономастике Роваца – имена домаћих животиња“, *Прилози проучавању језика* 7, 167–186.
16. Пижурница, Мато (1977¹), „Боје у зоонимији“, *АНУБиХ, Одјелјење друштвених наука, Поседна издања XXXI* (књ. 5), 29–45.
17. Пижурница, Мато (1977²), „Прилог проучавању сточарске терминологије у Црној Гори“, *АНУБиХ, Одјелјење друштвених наука, Поседна издања XXXI* (књ. 5), 101–137.
18. Ракић Милојковић, Софија (1993), „Пастирска терминологија Кривовирског Тимока“, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXIX, 11–148.
19. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, I–20. Речник српскохрватског књижевног језика, I–VI*, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1976.
20. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика, I–XVIII*, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик, 1959–.
21. Савић (Црњак), Дијана (2002): „Семантика боја у зоонимији“, *Зборник радова с научног скупа Наука и наша друштвена стварност*, Бања Лука: Филозофски факултет, 101–116.

²⁰ Позајмљенице су идентификоване према Клајн/Шипка 2006, Скок 1974 и Шкаљић 1966.

23. Skok, Petar (1974), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: JAZU.
24. Црњак, Дијана (2011), *Пастирска лексика лакташког краја*, Бања Лука: Филолошки факултет.
25. Црњак, Дијана (2012), „Језик, перцепција и метафоре: семантика именовања домаћих животиња“, *Хоризонти и предели на јужнословјанските езици*, Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 202–212.
26. Црњак, Дијана (2013), „Суфиксална творба зоонима у пастирској лексици лакташког краја“, *Путеви и домети дијалекатске лексикографије* (зборник радова с истоименог међународног научног скупа), Ниш: Филозофски факултет, 49–63.
27. Толстой, Никита Ильич (1963), „Из опытов типологического исследования славянского словарного состава I“, *Вопросы языкознания* 1, 29–45.
28. Толстой, Никита Ильич (1966), „Из опытов типологического исследования славянского словарного состава II“, *Вопросы языкознания* 5, 16–36.
29. Шкаљић, Абдулах (1966), *Турцизми у српскохрватском језику*, Сарајево: Свјетлост.

CONTRIBUTION TO THE STUDY OF ZOONYMS IN UPPER HERZEGOVINA

Summary

This paper analyses zoonyms belonging to the category of *Equus caballus* in pastoral lexemes of Mosorovići village in upper Herzegovina in order to classify the available corpus in lexical-semantic and word-formation terms. It points to the frequency, motivation and origin of the recorded lexemes and their phonetic and formative variants.

dijana.crnjak@unibl.rs